

Dan-Silviu Boerescu

MARILE IMPERII ALE LUMII

Ivan cel Groaznic, Putin și visul „Marelui Urs”

DE LA IMPERIUL ȚARIST
LA URSS ȘI FEDERAȚIA RUSĂ

București, 2025

Melancolia, mestecenii, mujicii și „blestematul suflet slav“. O poveste cu Tolstoi de la Iasnaia Poliana, trecând prin București și Focșani

„Toate familiile fericite seamănă între ele, fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei“ – fraza de început a romanului scris de Tolstoi poate fi recitată și „Toate femeile fericite seamănă între ele, fiecare femeie nefericită este nefericită în felul ei“. Greta Garbo (1927, 1935), Vivien Leigh (1964), Jacqueline Bisset (1985), Sophie Marceau (1997), Keira Knightley (2012) și Vittoria Puccini (2013) – atâtea femei fascinant de frumoase nu aveau cum să redea cu adevărat „blestematul suflet slav“. Poate doar Tatiana Samoilova (1967), având avantajul că, în mod natural, se apropia de sursă. Vom înțelege oare însă, vreodată, de ce Anna Karenina s-a sinucis din dragoste pentru contele Vronski? Nu, e ca și cum, pierdut în stepă, te străduiești zadarnic să înțelegi murmurul nostalgic al unui pâlă de mesteceni...

Lev Tolstoi s-a născut pe proprietatea familiei sale, Iasnaia Poliana din gubernia Tula, pe data de 9 septembrie 1828. Era cel mai mic dintre cei patru băieți ai familiei de nobili ruși. În anul 1830, când mama lui, născută prințesă Volkonskaya, a decedat, un văr al tatălui s-a ocupat de îngrijirea copiilor. După ce și tatăl lor, contele Nikolai Tolstoi, a trecut în neființă șapte ani mai târziu, mătușa lor a fost numită tutore legal. Când a decedat și mătușa, Tolstoi și frații săi s-au mutat la o altă mătușă, din Kazan.

„Sunt irascibil, plictisitor, intolerant și timid ca un copil. Sunt un bătăran. Ceea ce știu, am învățat, singur, rău, câte puțin, fără nicio ordine; și e foarte puțin. Sunt nestăpânit, nehotărât, nestatornic, stupid de

vanitos și de expansiv, ca toți oamenii slabi. Nu sunt curajos. Sunt cinstit, în sensul că iubesc binele, sunt nemulțumit de mine când mă îndepărtez de bine și bucuros când mă reîntorc. Și totuși, există un lucru pe care-l iubesc mai mult decât binele: gloria. Sunt atât de ambițios, încât dacă ar trebui să aleg între glorie și virtute, mă tem ca aş alege-o pe prima. Hotărât, sunt lipsit de modestie. Acesta este motivul pentru care apar timid văzut din afară, dar în sine mea sunt orgolios“, nota în tinerețe în *Jurnal*.

Asemenea multor contemporani, Tolstoi a urmat școala primară acasă, cu dascăli germani și francezi. În anul 1843, s-a înscris într-un program de limbi orientale la Universitatea din Kazan. Acolo, viitorul scriitor nu a excelat deloc ca student. Ratarea examenelor susținute la finalul primului an de studii l-a forțat să se transfere la Drept, care i se părea o facultate mai ușoară. A abandonat, în cele din urmă, Universitatea din Kazan în anul 1847, fără a obține vreo diplomă, motivul fiind înclinația sa către petreceri fără număr. Apoi s-a întors la Iasnaia Poliana, unde a încercat să trăiască din munca mujicilor care roboteau pe moșia părinților săi. Încercarea sa de a deveni fermier a eșuat curând. „A reușit totuși să își canalizeze energia în păstrarea unui jurnal – începutul unui obicei din care s-a inspirat des pentru operele sale.“ În timp ce Tolstoi eșua la fermă, fratele său mai mare, Nikolai, l-a vizitat în timpul unei permisisi. Și Nikolai l-a convins pe Lev să se alăture armatei ca *iuncăr* („Junker“ – cadet), în sudul Munților Caucaz, acolo unde era și acesta repartizat. Tolstoi a fost transferat apoi la Sevastopol în noiembrie 1854, unde a luptat în Războiul Crimeii de-a lungul lunii august 1855.

În acest context, Tolstoi a fost și... bucureștean aproape un an de zile. „Sunt năucit. Un oraș mare și frumos, obligația de a te prezenta multora, opera italiană și teatrul francez...“ Sunt cuvintele așternute pe hârtie după contactul cu metropola balcanică. Citadela la care făcea referire Tolstoi, într-o epistolă adresată mătușii sale, contesa Tatiana Alexandrovna Ergolaskaia, era Bucureștiul de la jumătatea veacului XIX. Tânăr ofițer în armata țaristă, Tolstoi a trecut pentru prima oară de porțile

orașului în ziua de 17 martie 1854. „Fascinat de aerul bonom, cârpit în colb neaș, respirat de Bucureștiul acelor vremi”, Lev hotărăște să zăbovească o vreme printre bucureșteni. Se stabilește într-o casă cochetă, în formă de potcoavă, cu etaj și balcon, situată la doi pași de clădirea impunătoare care adăpostește astăzi Muzeul de Istorie.

Nu întâmplător scriitorul a ales tocmai Bucureștiul ca loc de ședere, în detrimentul altor orale europene, mai atractive, poate, din punct de vedere turistic. Aici își avea reședința cneazul Mihail Dimitrievici Gorceakov, conducătorul oștilor rusești cantonate în Principate și, totodată, rudă apropiată a lui Lev. În lipsa acestuia din urmă, plecat de multe ori în interes de serviciu, în afara granițelor Bucureștiului, viitorul prozator își petrecea timpul, din zori și până în noapte târziu, fie prin tripourile celebre din Hotel de France și alte asemenea locații, unde degusta cupă după cupă din șampania lui Madame Clicquot Ponsardin și savura înghetata produsă de „jupânii bucătari” de la Capșa. Pasionat al jocului de biliard, Tolstoi se bucura de el în compania bunilor săi prieteni, contele Suhtelen și locotenentul Kotzebue, la Hugues sau Brenner, restaurantul din Ulița Nemțească (azi, strada Smârdan). Ultimul, cunoscut mai târziu sub denumirea de Hotel d’Europe, era preferatul lui Tolstoi nu doar pentru calitatea vinului de Drăgășani, adus din podgoriile deținute de Știrbey Vodă, suveranul țării, ci și, mai ales, pentru prețurile accesibile, pe gustul tânărului ofițer rus, pe care nu îl dădeau banii afară din casă.

I-a plăcut să frecventeze și femeile de moravuri ușoare din București. „Li se spunea și podărese pentru că își agățau clienții pe stradă. Numele venea de la poduri, Podul Calicilor, Podul Târgului de afară, Podul Târgoviștei, Podul Mogoșoaiei etc. Curvele erau o mulțime, erau și frumoase și ieftine. O ocupație străină este mereu pentru ele o ocazie binevenită de a-și rotunji veniturile, cu supraoferta de clienți cu bani, puși pe distracție și cheltuială. Numai că viitorul scriitor a avut ghinion. S-a molipsit de o boală venerică, blenoragie. A fost tratat de un medic român cu care a rămas prieten mulți ani”, notează Stelian Tănase.

Contactat de reporterii *Evenimentului zilei* în legătură cu povestea casei în care a locuit Tolstoi, prof. univ. dr. Florin Rotaru a ținut să puncteze că, în epistola către Ergolaskaia, Tolstoi amintește de o casă cu balcon, situată în ceea ce numim acum Centrul Vechi al Bucureștiului. De acolo, din balcon, obișnuia să privească scriitorul peste drum la *drăgălașa fiică* a gazdei sale. „...Stătea, ca și mine, la geamul ei, rezemându-se în coate. Pe stradă a trecut o flașnetă, și când sunetele bunului și bătrânului vals, depărtându-se din ce în ce, s-au stins, în sfârșit, cu totul, fetișcana a oftat din adâncul sufletului, s-a ridicat și a plecat repede de la fereastră. M-am simțit, dintr-odată, atât de dulce trist, încât am zâmbit fără să vreau și am rămas multă vreme să-mi privesc felinarul, a cărui lumină era, când și când, acoperită de ramurile legănate de vânt, să privesc copacul, grilajul, cerul, și totul mi s-a părut și mai frumos ca odinioară“, nota Lev în însemnările sale, scrise în toamna lui 1854.

În vara anului 1854, mai exact pe 31 iulie, poposește și la Focșani, unde stă 17 zile. În jurnalul său, pe care îl ținea încă din 1847, descrie momentele petrecute aici, recunoscând cu franchețe obsesiile sale și desfrâul implicit. „Cine lecturează jurnalul scriitorului rămâne surprins de rigoarea cu care își însemna traseul străbătut, oamenii și locurile, dar și toate întâmplările la care a participat sau numai le-a observat ca martor ocazional. Scriitorul, care și-a petrecut o treime din viață călare pe cal, avea, la vremea aceea, 26 de ani, de curând fusese avansat sublocotenent și participa la războiul Sevastopolului servind ca aghiotant al generalului Adam Osipovici Serjputovski. Asemenea tuturor copiilor din familii nobile, tânărul conte Lev Nikolaevici Tolstoi a îmbrățișat și el cariera armelor și, atunci când țara a intrat în Războiul Crimeii, a trebuit să răspundă la chemarea armelor. Viitorul mare scriitor a traversat Principatele Române în primăvara anului 1854“, spunea, pentru *Adevărul*, scriitorul tecucean Ionel Necula, care a studiat *Jurnalul* scriitorului. Tolstoi menționează acolo și episoade savuroase, cum ar fi, spre exemplu, agățatul femeilor din oraș, dar și pasiunea pe care o făcuse pentru o anume nurlie Zamfira.

„11 iulie. După convorbirea avută cu medicul meu, m-am lepădat de părerea stupidă și nedreaptă pe care o aveam despre valahi, părere care este împărtășită de toată armata și care mi-a fost *incurquée par les idiots*, pe care i-am întâlnit până acum. Soarta acestui popor este ținută din *charme et de tristesse*.”

„2 august. Dimineața am scris puțin, la *Însemnările artificierului*. După masă am dormit și m-am dus la Zamfira, cu succes.”

„12 august. Dimineața am început-o bine, am lucrat, dar seara! Dumnezeu, oare n-am să mă îndrept niciodată?! Am pierdut la joc restul banilor și am pierdut ce nu aveam cum plăti – 3 000 de ruble. Măine îmi vând calul.”

„16 august. De dimineață am strigat la Nikita – irascibilitate. 1) Am lenevit de față cu Andropol. 2) Am alergat după o muiere, cu toate că-mi dădusem cuvântul să nu mai îmbrățișez pe nimeni cel puțin o lună, și chiar și atunci numai în caz de dragoste – lipsă de caracter. 3) Am discutat cu înflăcărare în contradictoriu – irascibilitate. 4) Deci irascibilitate, lipsă de caracter și lene. Mai important decât orice este pentru viața mea îndreptarea acestor vicii. Cu această frază îmi voi termina de acum înainte jurnalul, în fiecare zi”, își încheie Tolstoi jurnalul petrecut la Focșani, zilele următoare găsindu-l în drum spre Sevastopol, la Tecuci, Bârlad și Vaslui.

Lev Tolstoi a demisionat din armată în 1856 și s-a dedicat, până la finalul vieții, scrisului (*Anna Karenina*, *Război și pace*, *Moartea lui Ivan Ilici*, *Sonata Kreutzer* ș.a.m.d.). În 1862, la vârsta de 34 de ani, s-a căsătorit cu Sofia Andreevna Berg, fiica de numai 18 ani a unui renumit medic moscovit, care i-a dăruit 12 sau 13 copii, ultimul, Ivan, născându-se când împlinise deja 60 de ani.

Comportamentul său a fost multă vreme cel al unui senior feudal, care își aroga oricând medievalul *jus primae noctis* (prin care putea dispune oricând de fecioarele de pe domeniul său; i-a dat soției să citească jurnalele sale, în care își detalia viața sexuală extra-maritală, recunoscând inclusiv că avea un copil nelegitim cu o țărăncă), dar care se

preocupa și de educația țăranilor, înființând o școală și scriind el însuși un *Abecedar*. Suferă însă un veritabil cutremur moral și, după un „îndelungat proces de frământări, căutări, șovăieli și contradicții“, se identifică empatic cu țăranimea patriarhală, pe care tinde să o idealizeze. „Criza acută pe care o traversează îl face să renunțe la avere, transcriind-o pe numele soției, să scrie numeroase opere de reformator – asupra religiei, iubirii aproapelui, artei, sărăciei. Caută insistent să cunoască viața celor în mizerie“ și va ajunge ulterior să îl influențeze pe Gandhi, care a pus în practică ideile lui Tolstoi despre pacifism și rezistență pasivă.

Scrie apoi romanul *Învierea*, considerat o blasfemie fără seamăn, și, respingând credința în Sfânta Treime, negând dogma lui Isus ca mântuitor al omenirii, învierea din morți, nașterea din Fecioară, viața de după moarte și Judecata de Apoi, va fi excomunicat de către Biserica Pravoslavnică. Guvernul țarului Nicolae al II-lea ar fi procedat, desigur, și mai drastic, însă gloria lui Tolstoi era – după spusele unui general de jandarmi – „prea mare pentru ca închisorile rusești s-o poată cuprinde“.

Oarecum asemenea eroinei sale, Anna Karenina, care s-a aruncat în fața trenului, Tolstoi și-a găsit sfârșitul tot într-o gară. În noiembrie 1910, într-o noapte rece de iarnă, șeful de stație al unui depou de trenuri din Astapovo și-a deschis casa pentru Tolstoi, lăsându-l pe bătrânul scriitor bolnav, ajuns la vârsta de 82 de ani, să se odihnească, dar chemând și medicii, care i-au administrat injecții cu morfină și camfor pentru a-i ușura chinurile. Fugit de acasă, unde era terorizat de tiradele soției, care nu mai prididea să-i critice opțiunile și convingerile, moșneagul cu barbă albă și rubașcă a decedat la scurt timp după aceea, pe 20 noiembrie 1910, pe peronul gării.

Tolstoi, ca și Dostoievski, de altfel, rămâne – cu formula lui Ion Ianoși – un mare „necunoscut“, pe care, privindu-l din afară, nu îl putem înțelege. De pildă, cândva, în SUA, unde, inițial, *Sonata Kreutzer* (nuvelă despre povestea unui ins gelos care ajunge să își ucidă soția) a fost interzisă, Theodore Roosevelt l-a numit „un pervers sexual moralist“.

...Dar Rusia, în toată istoria ei, nu este doar o poveste despre Tolstoi, sau despre Pușkin, Lermontov, Turgheniev, Cehov ori Dostoievski, despre Ceaikovski, Prokofiev și Rahmaninov, despre Aivazovski, Chagall sau Kandinski, despre Muzeul Ermitaj sau Galeria Tretiakov, despre Tarkovski și Nikita Mihalkov, ci și – Imperiu și Gulag, deopotrivă – una despre Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare, Ecaterina cea Mare, Rasputin și Romanovi, Lenin, Troțki și Stalin, Hrușciov, Brejnev și Andropov, Gorbaciov și Elțin, Soljenițin și Navalnii, Putin și – de ce nu? – Prigojin. *Război și Pace*, uneori doar Război. Sau – vezi Bulgakov – Woland / *Satana, Maestrul și Margareta*.

(<https://historia.ro>, <https://evz.ro>, <https://adevarul.ro>, www.stelian-tanase.ro, <https://jurnalul.ro>, www.ziaruldevrancea.ro, <https://dosaresecrete.ro>, <https://ro.wikipedia.org>)